

ÖZBEKİSTAN'DA RESMÎ DİL TARTIŞMALARI VE RUSYA FAKTÖRÜ

Burak Çalışkan

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çalışkan, Burak. “Özbekistan’da Resmî Dil Tartışmaları ve Rusya Faktörü”. İNSAMER, 25.11.2020.

 Analiz

Sovyetler Birliği idaresi altında yaşayan Türkler arasında 1920’li yıllarda başlayan Latin alfabesi esaslı “Yeni Türk Alfabesi”ne geçiş müzakereleri, 1930’da neredeyse bütün Türklerin “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”ni kabul etmesi ve kullanması kararı ile neticelenmiştir. Özellikle 1928 yılında Türkiye’nin Latin alfabesini kabul etmesi ve Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi hareketi ile Türk halkları arasında alfabe birliği sağlanmış ve dil birliğine gidebilecek bir süreç başlamıştır. Buna rağmen bu süreci kendi geleceklere açısından bir tehdit olarak algılayan Sovyet yöneticiler, yeni alfabeyi ortadan kaldırarak yerine “Kiril” alfabesini getirmişlerdir. Sovyetler Birliği ayrıca Latin alfabesine geçiş konusunda çalışan, bu düşünce üzerine çaba gösteren Türk bilim adamlarını ve düşünürleri sürgün ve idam ile cezalandırarak, bu anlayışı yok etmeye çalışmıştır.¹

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını elde eden Türk cumhuriyetleri, alfabe konusunda da yeni girişimlerde bulunmuşlardır. Şubat 1992’de Azerbaycan Latin alfabesine geçerken, Türkmen parlamentosu da Nisan 1993’te 2000 yılına kadar kademeli olarak Latin alfabesine geçme kararı almış ve bunu gerçekleştirmiştir. Özbekistan ise Eylül 1993’te Latin alfabesine geçme kararı almıştır.²

Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş bu genç cumhuriyetlerde Rus etkisinin sınırlandırılması algısı oluşturduğundan, Moskova’yı rahatsız edici bir adım olarak nitelendirilmiştir. Ekonomi başta olmak üzere birçok konuda dışa bağımlı olan Kırgızistan bu yönde bir adım atamazken, Kazakistan da dengeleri gözetmek adına bu kararı almak için uzun yıllar beklemiştir. Ülkede 1990-2019 yılları arasında cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Nursultan Nazarbayev’in talimatıyla

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

2017 yılında başlatılan Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş süreci hâlen devam etmektedir.

Karşıt Görüşler ve Reform Adımları

Tüm gelişmelere rağmen Orta Asya'da Rus dilinin statüsü ve alfabeyle dair tartışmalar sürmektedir. Özellikle Özbekistan'da son yıllarda iyice belirginleşen bu tartışmalar, dikkat çekici bir hâl almıştır. Özbekçeyi tek devlet dili olarak tanıyan ve hükümet çalışmalarının yalnızca Özbekçe olmasını zorunlu kılan, 1995 yılında yürürlüğe giren "devlet dili yasası" hiçbir zaman tam anlamıyla uygulanmamıştır. Özbekistan'da Kiril alfabesi ve Rusça hâlâ yaygın biçimde kullanılmakta, hükümet belgelerinin büyük çoğunluğu da Rusça yazılmaya devam etmektedir.

Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, görevi devraldığı selefi İslam Kerimov'dan farklı olarak özellikle internet kullanımı konusunda ciddi bir açılım sağlamıştır. Özbek halkı arasında artan sosyal medya kullanımı, dil konusunda da uzun tartışmaları gündeme getirmiştir. Ulusal televizyon yahut yazılı basından ziyade telegram, facebook ve diğer sosyal medya platformlarında Rusça yerine Özbekçeyi önceleyen tartışmalar yapılmıştır. Özbekistan'da gençler arasında gelişmeye başlayan sivil toplum, ulus dilinin yaygınlaşması adına önemli bir ses getirmiştir.³

Bu tartışmalar yaşanırken Özbekistan'da Sovyet nostaljisi taşıyan eski nesil sınırlı bir azınlık, ülkede Rusçanın Özbekçe ile birlikte resmî dil hâline getirilmesi için hükümete çağrıda bulunmuştur. Özellikle Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un 2019'daki Taşkent ziyaretine denk gelen süreçte, bu söylemler daha da artmıştır. Rus dilini kendi ana dilinden daha fazla savunan ve Rusçaya resmî statü verilmesinin Rus milletine minnettarlığın bir işareti olduğunu

belirten bazı önde gelen isimler ve sanatçılar, bu tavırlarıyla sömürge zihniyetini de gözler önüne sermiştir.⁴

Eskinesiletilerin Rusçaya dair yaptığı bu çağrılara karşın ülkede Özbek dilinin güçlendirilmesi adına yeni bir süreç başlatılmıştır. Özbekistan Adalet Bakanlığı devlet teşkilatlarında devlet dili kanunu ihlaline dikkat çekerek, Özbekçeyi birincil çalışma dili olarak kullanmaktan kaçınan devlet görevlilerine ve memurlara para cezası uygulayacak bir yasa tasarısı hazırlamıştır.⁵ 14 Mayıs'ta Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zaharova, düzenlemenin destekçisinin az olduğunu ve Rus dilinin resmî kullanımda sistemle tam anlamıyla örtüştüğünü belirtmiştir. Özellikle Zaharova'nın Rusçaya dair "tarihin ruhuna, ilişkilerin modern kalitesine ve Özbek vatandaşlarının yararına olacağı" şeklindeki açıklamaları, Taşkent tarafından iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmiştir.

Hükümet yetkilileri konunun Özbekistan'ın iç işleri olduğunu belirterek Zaharova'yı eleştirirken, Özbek halkı da özellikle sosyal medyada Rusya'ya yönelik ciddi bir tepki göstermiştir. Bağımsızlık sonrası ilk defa bir Rus yetkilinin bu tarz bir iç meselede Özbekistan'ın iç işlerine karışması da önemli bir soru işaretine sebep olmuştur. Bu açıklamanın özellikle Taşkent hükümetinin Rusya öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Birliği'ne gözlemci üye olarak dâhil olmayı düşündüğü bir süreçte gerçekleşmesi de dikkat çekici olarak değerlendirilmiştir.

Bütün bu yaşananlara rağmen Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, Özbek dilinin Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçişini hızlandırmak için yeni bir kararname çıkarmıştır. 21 Ekim'de açıklanan kararname, Özbek dilinde reform ve Özbekçenin kullanımını genişletmek amacıyla 2020-2030 dönemi için bir dil politikası

*Cumhurbaşkanı
Mirziyoyev,
Özbek
dilinin Kiril
alfabesinden
Latin alfabesine
geçişini
hızlandırmak
için yeni bir
kararname
çıkarmıştır.*

içermektedir. Kararname, Latin alfabesine dayalı Özbek alfabesine tam geçiş için bir yol haritası geliştirmek ve başkanlık yönetimine sunmak üzere üç ay içinde bir çalışma grubu oluşturulması çağrısı yapmaktadır. Ayrıca 2030'a kadar anaokullarının %80'inde Özbekçe konuşulması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında eğitimde Özbekçe dil öğretimi saatlerinin artırılması da hedeflenmektedir.⁶

Özbek hükümetinin bu kararlı tutumu yanında, genç nesil ve ulusal egemenliğin savunucuları

da ana dilin öneminin farkında olduklarını göstermektedir. Bu sebeple Özbekçenin prestijini artırmak amacıyla yeni reformlar büyük önem taşımaktadır. Tarihte hem İslam dünyasının hem de Türk dünyasının siyasi, ticari ve kültürel merkezleri olarak önemli roller üstlenmiş Buhara, Semerkant ve Hive gibi şehirlere sahip olan Özbekistan, zengin mirası ile birlikte başarılı bir reform için yeterli kültürel ağırlığa da sahiptir.

Sonnotlar

¹ Betül Arslan, "Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak 'Birleştirilmiş Türk Alfabesi'nden 'Rus Kiril' Alfabesine Geçirilmesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 40, 2009.

² İsa Özkan, "Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetlerinde Eğitim ve Sosyal Değişme", *ATO-Türk Ocağı Yayınları*, 2007, s. 93-94.

³ Jennifer Murtazashvili, "The role of Russia and the Russian language in post-Karimov Uzbekistan", *Atlantic Council*, Haziran 2020.

⁴ Turan Gafarlı, "Will God 'Punish Us' if We don't Make Russian an Official Language?", *TRT World*, Mayıs 2020.

⁵ Umida Hashimova, "Can Uzbekistan Put the Uzbek Language First?", *The Diplomat*, Mayıs 2020.

⁶ "Uzbekistan Moves To Quicken Transition To Latin Alphabet", *RFE*, 22 Ekim.